

שער א: ברית מילה

א. שלום זכר

כשנולד בן זכר נוהגים להזמין את הציבור בליל שבת שלפני הברית לכיבוד קל הנקרא "שלום זכר" או "זכר"^א, ומכבדים בין היתר בחימצה (חומוס בערבית, ארבעס בידיש) ובמיני קיטניות (ילקוט מנהגים עמ' 34, 87 – מנהגי יהדות אשכנז ופרושים)^ב.

הטעם: במקום סעודת הודיה להולדת הבן, ונעשית בליל שבת "דאז הכל מצויים בביתם" (תרומת הדשן סי' רסט).

ועוד, מעין ביקור אבלים אצל התינוק, שהוא אבל על התורה ששכח עם צאתו לאויר העולם^ג (דרישה יו"ד סו"ס רסד ומובא בט"ז סי' רסה ס"ק יג), וזה הטעם שאוכלים אז עדשים או קטניות שהוא מאכל אבלים (מטעמים דף לח).

ועוד, משום שהיו מקומות שבהם היה נהוג "שמי שמל את בנו או מכניס בנו או בתו לחופה שמשלים עם כל שונאיו וקורא אותם לאכול ולשמוח עמו כדי שיברכוהו ולא יקללוהו, וגם מתקבצים כל הקהל זקנים ונשים וטף בליל השבת ובליל שמיני, ואח"כ בא הסנדק ונותן מעות ליולדת, ואח"כ כל אחד

א נהגו לעשות סעודה ומשתה בליל שבת לאחר שנולד זכר וכו' והוא ג"כ סעודת מצוה (רמ"א יו"ד סי' רסה סעי' יב), וראה תוס' ב"ק פ. ד"ה לבי.

ב "ומנהג פרנקפורט שאין מזמינים לזכר אלא מכריזים בבית הכנסת אחר קדיש של במה מדליקין (נוהג כצאן יוסף עמ' קז), בערוה"ש (יו"ד סי' רסה ס"ק לו) מובא מנהג של ביקור היולדת בשבת בבוקר "ליתן מז"ט וקורין לזה שלום זכר, ונוהגין שלא לטעום כלום ואומרים שזהו מתקנת המדינה לבלי להכביד על בעל הבית", וראה לקוטי מהרי"ח ח"ג דף קכב.

ג ראה נדה ל:.

ד כיון שבא זכר לעולם בא שלום לעולם (נדה לא:).

לפי מעלתו. ומנהג זה נהגו כדי ליתן לעניות שלא תבושנה בלקחן מעות מיד אנשים ונשים" (א"ח ח"ב הל' מילה עמ' 14).
ועוד, ע"ש שאמרו (ויק"ר סד' אמור פר' כז) משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר: כל אכסנאין (=אורחים) שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני המטרונה תחילה. כך אמר הקב"ה: לא תביאו לפני קרבן עד שתעבור עליו שבת, שאין שבעה ימים בלא שבת ואין מילה בלא שבת¹, הה"ד (ויקרא כ"ב כז) ומיום השמיני והלאה ירצה (ט"ז יו"ד סי' רסה ס"ק יג).

ב. הזמנה

יש נוהגים שלסעודת ברית מילה אין מזמינים כי אם מודיעים על קיומה (פת"ש יו"ד סי' רסה אות יח).

הטעם: משום שאמרו (פסחים קיג:) מי שאינו מיסב בסעודת מצוה הוא מנודה, ומפורש בתוספות (שם קיד. ד"ה ואין) שמדובר בסעודת ברית מילה, לפיכך הנהיגו לא להזמין לסעודה "כי אולי לא ילכו מטעמים המתהווים ויהיו ח"ו בכלל נדוי" (פת"ש שם בשם שרביט הזהב).

ג. ליל השמירה (וואכנאכט)

הלילה שלפני ברית המילה נקרא "ליל השמירה" (וואכנאכט), ויש נוהגים להתאסף בבית היולדת לאמירת תהלים ותפילה, ונערים באים לקרוא שמע ואמירת "מלאך הגואל" (אוצר דר"מ עמ 112), ויש שלומדים פרק י"ט (ר' אליעזר דמילה) במסכת שבת (ילק"מ עמ' 344)¹.

הטעם: על דרך הקבלה לשמירה בפני מזיקים, "וסמך לדבר

ה כדי שתעבור עליו שבת ותגיעהו נפש החיונית הנשפעת בעולם ביום השבת (אוה"ח ויקרא י"ב ג).

ו ראה יו"ד סי' רסה סע' יב.

ז ראה זהר ח"א דף צג ע"ב.

שער א: ברית מילה

תט

ואתה את בריתי תשמור (בראשית י"ז ט) שבשעת הברית צריכים שמירה" (מט"מ ח"ז דף קיח).¹

ועוד, לפני היתה גזירת המלכות על המילה, והיו מתאספים בלילה שלפניו כדי שלא יכירו בהם האויבים², וגם אחר הגזירה לא בטל המנהג (אוצר דר"מ עמ' 112).

ד. מוהל ושי"ץ

יש נוהגים שביום המילה המוהל מתפלל לפני העמוד כשליח צבור (רמ"א יו"ד סי' רסה סעי' יא).

הטעם: ע"ש הנאמר (תהלים קמ"ט, ו) רוממות אל בגרונום וחרב פיפיות בידם (רמ"א שם).³

ועוד, ע"ש המובא בירושלמי (ברכות פ"ד ה"ד) בשם רבי יוחנן שהעובר לפני התיבה דומה לכהן המקריב קרבן, "לכן מאחר שעתה הוא מקריב קרבן במה שמל התינוק, ראוי להקריב קרבנו בתפלה" (מט"מ ח"ז עניני מילה דף קיט).

ועוד, זכר לדבר, "מילה" ר"ת: מוהל יורד לפני התיבה (שם).

ה. וכרות עמו הברית

יש נוהגים שביום המילה בתפילת שחרית המוהל והקהל אומרים פסוק בפסוק מ"וכרות עמו הברית" עד סוף הקטע, המוהל אומר חצי פסוק והקהל משלים את חציו השני, ויש

ח "מנהג אבותינו תורה היא ויאחז בה צדיק דרכו, אור שמיני בעל ברית עושה סעודה ומשתה לכבוד המצוה" (מחזור ויטרי עמ' 627).

ט סנהדרין לב: ב"ק פ.

י יש סוברים שבתחילה היה המוהל רגיל לבוא לבית היולדת בלילה שלפני הברית ע"מ לבדוק התינוק, והיו באים אתו קרובים ומכרים, ומכאן המנהג של "ליל השמירה" (שם).

יא ראה ש"ך שם.

מקומות שגם את שירת הים אומרים פסוק בפסוק (מג"א סי' נא סק"י)³¹.

הטעם שאומרים גם השירה פסוק בפסוק: ע"ש שאמרו (שמר"ר פר' כג פיס' יב) אז ישיר משה את השירה הזאת (שמות ט"ו א) לכך נאמר את השירה הזאת, נאים אנו לומר שירה לפניך שאין בנו טומאה והרי המילה מעידה עלינו שאנו טהורים, לכך נאמר את השירה הזאת ואין "זאת" אלא מילה, שנאמר (בראשית י"ז י) זאת בריתי אשר תשמרו, וכן (תנחומא קדום פר' בשלח סי' יב) בזכות המילה נקרע הים (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף קכד).

ו. בבית הכנסת

יש נוהגים לערוך את ברית המילה בבית הכנסת (ספר הפרדס לרש"י הוצאת ערנרייך עמ' עה, דעת זקנים מבעלי התוס' בראשית כ"א, ד).

הטעם: ע"ש הנאמר (ש"א כ"ג, יח) ויכרתו שניהם ברית לפני ה' (עדות לישראל ע' קלו בשם הרשב"א).

ז. צפון

יש נוהגים למול בבית הכנסת בצד צפון (בשמים ראש בשם תורת חיים מובא באוצר התפילות עמ' רנט).

הטעם: מצינו שחז"ל הישוו ברית מילה להקרבת קרבן (ב"ר פרשה מח), וקרבת עולה שחיטתו בצפון³² (בשמים ראש שם).

ח. לפני עלינו

כאשר עורכים את ברית המילה בבית הכנסת אחרי תפילת

יב במחצה"ש (שם) מובא שהמוהל והסנדק מחלקים ביניהם הפסוק, יש נוהגים שביום הברית הסנדק, המוהל או אבי הבן שרים "אדון עולם" ו"ברוך שאמר" (ילק"מ עמ' 34).

יג ויקרא א' יא.

שער א: ברית מילה

תיא

שחרית מלים לפני אמירת עלינו לשבח שבסוף התפילה (ש"ך
 יו"ד סי' רסה ס"ק כד)¹⁷.

הטעם: לכלול התינוק שנימול בנאמר בעלינו "שלא עשנו
 כגויי הארצות" (לבוש אר"ח סי' קלג ס"ג ו).

ועוד, כדי שהציבור ימתין ולא ילך לדרכו עד אחרי המילה
 (מהר"ם מרוטנבורג)¹⁸.

ט. לפני חליצת התפילין

**כאשר מלים בביה"כ אחרי תפילת שחרית אין חולצים את
 התפילין עד אחרי המילה (ש"ך יו"ד סו"ס רסה)¹⁹.**

הטעם: התפילין נקראים אות (דברים ו' ח) וקשרתם לאות על ידך,
 וברית המילה אף היא אות (בראשית י"ז, יא) והיה לאות ברית ביני
 וביניכם (ש"ך שם)²⁰.

י. מנין

"לכתחילה ראוי שתהיה המילה בעשרה" (חכ"א כלל קמט סע' כא)²¹.

הטעם: לפרסום המצוה (שם).

ועוד, משום שהתינוק דומה כיוצא מבית האסורים שצריך
 להודות בפני עשרה²², ולכך אומרים הודו לה' כי טוב כי לעולם
 חסדו (שם).

ועוד, ע"ש שאמרו (פרד"א פר' יט) כל עדות נאמנת לישראל
 בעשרה - - - עדות ברית מילה בעשרה (ערוה"ש יו"ד סי' רסה סע' לו).

יד מובא בהגהות מנהגים דף לב, מהרי"ל הל' מילה סי' ט וראה בהערות שם.
 טו וע"ע עדות לישראל עמ' קלא.
 טז וכן במג"א (סי' כה ס"ק כח) בשם הגהת מנהגים.
 יז וראה פרמ"ג לאר"ח סי' לא במש"ז אות א.
 יח "היכא דאפשר עבדינן למילה בעשרה" (יו"ד סי' רסה סע' ו).
 יט ראה ברכות נד:.

יא. נרות

נוהגים להדליק נרות בברית מילה (רמ"א יו"ד סי' רסה סע' ה)^כ.

הטעם: "כך היו נוהגים בימי השמד להדליק נרות בבית שיש בו ברית מילה, לאות ולסימן לעוברים דרך שם שיכירו וידעו ישראל שיש שם ברית מילה וילכו שם לשמוע הברכות" (מטה משה דף קיח: שבה"ל הל' מילה סי' ז דף קפט)^{כא}.

ועוד, ע"ש הכתוב: כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו' כג) והיא דרך שמחה וכבוד (שבה"ל שם).

ועוד, ע"ש שדרשו חז"ל (מגילה טז:) ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר (אסתר ח', טז) - - - ששון זו מילה, רמז שבזמן מילה יש גם אורה (כתור ש"ט סי' תרס בהערות).

ועוד, ע"ש שאמרו (סוטה יב.) ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ב' ב) אחרים אומרים נולד כשהוא מהול. וחכמים אומרים בשעה שנולד משה נתמלא הבית כולו אור, כתיב הכא ותרא אותו כי טוב הוא, וכתוב התם (בראשית א', ד) וירא אלהים את האור כי טוב. מכאן שיש שייכות וקשר בין מילה לאור (ליקוטי מהרי"ח ח"ג דף קכד:).

יב. תפילין

יש נוהגים שאבי הבן, הסנדק והמוהל מניחים תפילין בשעת הברית, גם כאשר המילה אינה בסמוך לתפילת שחרית (כף החיים או"ח סי' כה ס"ק צב)^{כב}.

הטעם: ע"ש שאמרו חז"ל (מגילה טז:) על הפסוק ליהודים היתה

כ יש נוהגים להדליק שנים עשר נרות כמספר שבטי ישראל, ונר מיוחד מדונג נקי קלוע משתים עשרה פתילות, עליו שורפים את הערלה וקוראים לנר "הנר המייהד" (ידישקערצע) (ילק"מ עמ' 34).

כא ראה סנהדרין לב: תוספות שם ד"ה אור ומהרש"א שם.
כב "ובעלי הברית המדקקים במצוות עפ"י תורת החסידות מניחים תפילין דר"ת" (עדות לישראל עמ' קלה בשם כוכב הברית) וראה שו"ת צי"א חי"ד סי' ד ושו"ת יביע אומר ח"ג או"ח סי' ה אות ד.

שער א: ברית מילה

תיג

אורה ושמחה ויקר (אסתר ח', טז) אורה זו תורה — — — שמחה
זה יו"ט - - - ששון זו מילה - - - ויקר אלו תפילין שבראש,
הרי שבאים יחד מילה ותפילין (כתר ש"ט סי' תרס בהערות).

יג. כסא אליהו (א)

נוהגין לעשות כסא לאליהו שנקרא מלאך הברית^{כג} (שו"ע יו"ד סי'
רסה סע' יא).

הטעם: "עפ"י הנאמר במדרש, שבשעה שאליהו אמר (מל"א י"ט,
י) קנא קנאתי לה' וכו' כי עברו בריתך בני ישראל, א"ל הקב"ה
חייך שאין עושין ברית מילה עד שתראה בעיניך (טור יו"ד סי'
רסה)^{כד}.

יד. כסא אליהו (ב)

יש נוהגים שאין הסנדק יושב על כסא אליהו בשעת המילה
אלא על כסא סמוך שעומד ליד כסא אליהו (מחז"ו הל' מילה עמ'
625)^{כה}.

הטעם: ע"ש הנאמר בזהר (פר' לך לך דף צב:) דבעי בר נש לתקנא
כורסיא אוחרא ליקרא דיליה, משמע שיהיה כסא מיוחד
לכבודו של אליהו ולא ישבו עליו (רד"ל בביאורו לפרד"א פר' כט)^{כז}.

טו. כפאטיר

המכניס את הילד למקום שבו נימול נקרא "כפאטיר" (או

כג מלאכי ג' א.

כד דאה מדרש שהש"ר פ"א פ"ו, פרד"א פר' כט ופרישה ליו"ד סי' רסה.

כה הרוקח סי' קיג, סדור בית יעקב הל' מילה דק"א סי' סד, וראה מנהגי א"י עמ' רפד
הערה ט' בשם שערי ירושלים.

כו ויש נוהגים שהסנדק יושב על כסא אליהו בשעת המילה (ערוה"ש יו"ד סי' רסה אות לד,
שד"ח אסופ"צ מער' ביה"כ, היכל עבוה"ש ח"ד עמ' קז).

קוואטער) בלעז (נזכר לראשונה בלקט יושר ח"א או"ח עמ' 97 וח"ב יו"ד עמ' 54, מנהגי יהדות אשכנז פרושים)³².

הטעם: הואיל והוא בא בשליחות האב להביא את הילד למילה ו"שלוחו של אדם כמותו" (ברכות לד:) לכן הוא נקרא "כאבא" – כפאטר בלעז (מטעמים עמ' לט:).

ועוד, י"א שמקור השם מלשון קטורת. מאחר שהוקשה מילה לקטורת³³, לכן נקרא מגיש התינוק למילה קוטר, כפי שאמרו (כריתות ו:) מה לשון קטורת דבר שקוטר ועולה. ומ"קוטר" בוא"ו אחד השתנה ל"קוטר" בשני וא"וין (ערוה"ש יו"ד סי' רסה ס"ק לה).

טז. כפאטיר – אשה

יש נוהגים לכבד אשה להיות כפאטיר (קוואטער), ותפקידה להביא את התינוק לפתח החדר (או ביה"כ) שבו מלים אותו (ערוה"ש יו"ד סי' רסה סע' לה, מג"א סי' תקנא סק"ג ופרמ"ג שם).

הטעם: משום שמצינו מצוות מילה בפרשת אשה כי תזריע (ויקרא י"ב ג) "וביום השמיני ימול בשר ערלתו וכו' (שם פסוק ז) זאת תורת היולדת", רמז שלאשה שייכות למצווה זו לכן מכבדים אשה להבאת התינוק למילה (שערי הל"מ יו"ד סי' צח).

יז. סנדק

נוהגים שהסנדק מחזיק את הרך הנימול על ברכיו בשעת המילה (או"ז להל' מילה סי' קז ס"ק א').

כז יש נוהגים לתלות על צוואר התינוק מטבעות של זהב או כסף כשהכפאטיר מביאו לבית (ילק"מ עמ' 34).

כח ראה ערך סנדק.

כט יש נוהגים לכבד בכפאטיר איש ואשתו, האשה מביאה התינוק עד לחדר ושם מוסרת אותו לבעלה, שמביאו לסנדק, ויש מקפידים שהאשה לא תהיה מעוברת, והטעם: משום שתפקיד הכפאטיר מוטל על זוג, איש ואשה, ואם האשה מעוברת משתתפים ב"כפאטירשאפט" יותר משנים (שם וראה יו"ד סי' רסה סע' יא).

ל וע"ע קצוש"ע סי' קסג ס"א וב'.

שער א: ברית מילה

תטו

הטעם: ע"ש שדרשו"א את הנאמר בתהלים (ל"ה, י) כל עצמותי תאמרנה וכו' אמר דוד להקב"ה מה שאתה עושה לי אני משבחך בכל אברי, בראשי אני קורא בתפילין וכו', בירכי אני עושה סנדקים לילדים הנמולים (מהרי"ל הל' מילה סי' ג עמ' תעז).

יח. סנדק מתחלף

נוהגים שהאב מכבד בסנדקות לכל בן סנדק אחר, ואין הוא מכבד אותו אדם בסנדקות יותר מפעם אחת (רמ"א יו"ד סי' רסה סע' יא בשם מהרי"ל).

הטעם: כשם שהכהנים במקדש היו מתחלפים בהקטרת הקטורת^ל, ולא היה אותו כהן מקטיר יותר מפעם אחת, משום שהקטרת העשירה את המקטיר^ג, "לפיכך בכל פעם היו מעשרין כהן אחר" (מהרי"ל הל' מילה סי' א עמ' תעו בשם רבינו פרץ^ד).

יט. סנדק בטלית

נוהגים שהסנדק מתעטף בטלית בשעת המילה (עדות לישראל עמ' קמד)^ה.

הטעם: "כדי לכבד ולרומם מצות המילה שיעשנה והוא מעוטף בציצית" (שו"ת גינת ורדים חלק או"ח כלל א סי' כה).

ועוד, ע"ש הנאמר: ומבטן לשמך המה נמולים וכו' ועל כנפי

לא מדרש תהלים פרק לה, ילקוט שמעוני תהל' אות תשכג.

לב חדשים לבקרים יומא כו.

לג ראה יומא שם.

לד ומצינו (דברים ל"ג ט"ו) "ובריתך ינצורו וכו' (ברית מילה - רש"י) ישימו קטורה באפך" רמז לקשר של ברית וקטרת (שו"ת חת"ס ח"א או"ח) סי' קנח, ושו"ת נודע ביהודה מהדור"ק יו"ד סי' פו, וראה באור הגר"א יו"ד סי' רסה ס"ק מו הכותב "ולעולם לא ראינו סנדק שמתעשר, אלא המנהג ע"פ צוואת ר"י החסיד", וע"ע ערוה"ש יו"ד סי' רסה ס"ק לד הסובר שהרב דמתא יכול להתכבד בסנדקאות בכל הילדים, כיון שגם הכהן הגדול יכול היה להקטיר ולהקריב בכל יום.

לה עיין שע"ת או"ח סי' יח אות ב.

כסותם יעשו גדילים, בפיוט של ר' יהודה הלוי יום ליבשה
נהפכו מצולים, שנהוג לומר בסעודת ברית מילה (מטעמים עמ' מ).

כ. בעמידה

בשעת הברית נוהגים שכל הקהל, פרט לסנדק, עומד (רמ"א י"ד
סי' רסה סע' ב).

הטעם: ע"ש הנאמר (מ"ב כ"ג ג) ויעמוד כל העם בברית (אבודרהם
עמ' שנב בשם מהר"ם מרוטנבורג)^{לז}.

**ועוד, העמידה היא לכבוד נושא התינוק משום שחביבה מצוה
בשעתה** (רע"ב בכורים פ"ג מ"ג).

**ועוד, משום כבודו של אליהו הנביא ובאמירת "ברוך הבא"
מתכוונים אליו** (עדות לישראל עמ' קיח בשם אור צדיקים).

ועוד, ע"ש שאמרו (שבת קלז:): **העומדים שם אומרים כשם
שנכנס לברית וכו' משמע שיש לעמוד בשעת המילה** (מט"מ ח"ז
דף קיט: בשם מהר"ם מרוטנבורג)^{לז}.

כא. קמים לכבוד הנימול

**בשעה שמביאים את התינוק למקום שמלים אותו נוהגים
לקום** (ערוה"ש י"ד סי' רסה ס"ק יז, סדור עבודת ישראל עמ' 582).

הטעם: משום כבוד הנושא את התינוק העוסק במצוה, וכמו
שאמרו במשנה (ביכורים פ"ג מ"ג) כשהיו מביאים הביכורים
לירושלים היו "בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפנייהם
ושואלין בשלומם" משום שחביבה מצוה בשעתה (רע"ב שם).

כב. עומד על גבו

נוהגים שבשעת המילה אבי הבן עומד ליד המוהל (י"ד סי' רסה
סע' ט).

לו ועיין שו"ת מהר"ם (דפוס פראג) סי' תקד ותשב"ץ סי' שצו.
לז ראה ערך כסא אליהו הנביא.

שער א: ברית מילה

תיז

הטעם: משום שברית המילה דומה לקרבן שמביאו עומד אצל קרבנו בשעת הבאתו. וכן שנינו (תענית כו.) היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו? (טור יו"ד שם בשם בעל העיטור).
ועוד, מצות מילת הבן מוטלת על האב (קדושין כט.) והמוהל הוא שליח האב, ובעמידתו לידו האב עושהו לשליחו (שם).

כג. ברוך הבא

כשמכניסים הילד למול נוהגים שהמוהל והקהל אומרים ברוך הבא (מחז"ו עמ' 626) לה.

הטעם: "הבא" בגימטריה שמונה כלומר: ברוך הנימול לשמונה (אבודרהם עמ' שנב) לט.

כד. סכין פיפיות

נוהגים להשתמש בסכין מחודדת משני צידיה, בעלת שתי פיות (דרך פקודיק מ"ע ב סי' ל דף לב).

הטעם: כדי שלא יטעה המוהל ויחתוך בצד הכהה שאינו מחודד ויטכנ התינוק (שם).

ועוד, רמז למנהג (תהלים קמ"ט ו) וחרב פיפיות בידם (ד"פ שם).

כה. ברכת האב

לאחר שהמוהל מברך ומל האב מברך "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו" למרות שבכל המצוות הכלל הוא שיש לברך "עובר (=לפני) לעשייתן" מ (יו"ד סי' רסה סע' א).

לח לפי אבודרהם המוהל אומר: ברוך הבא והציבור עונה: בשם ה' וכן מובא בהמנהיג הל' מילה סי' קכז.

לט תניא רבתי סי' צו, שבה"ל הל' מילה סי' ז עמ' קפט, וראה דעת זקנים מבעלי התוספות בראשית כ"ד א.

מ ראה או"ח סי' כה סע' ח.

תיח

מדור ח: שהשמחה במעונם

ויש הנוהגים שהאב מברך לפני המילה^{מא} (נת"ע עמ' שכז בשם מנהג ירושלים והלק"ט ח"ב סי' קסט).

הטעם למנהג הראשון: כיון שהמילה נעשית ע"י אחר (המוהל) יש להמתין בברכה עד שימול שמא יחזור בו ולא ימול (טור יו"ד סי' רסה בשם שר שלום גאון והעיטור).

ועוד, כיון שהאב מברך בין המילה לפריעה, הברכה נחשבת "עובר לעשיה" הואיל והפריעה מעיקר המצוה, שכן שנינו (שבת קלז:): "מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל" (טור שם בשם הרא"ש).

ועוד, משום שברכת האב "להכניסו בבריתו של א"א" אינה בכלל ברכת המצוות בלבד, אלא גם ברכת שבח והודאה על שזיכהו להכניסו בבריתו של א"א, לכן אינה בכלל הברכות שיש לברכן עובר לעשייתן (ר"ן שבת קלז:).

הטעם למנהג השני: משום שבכל המצות יש לברך עובר לעשייתן ואף מצוה זו בכלל. (שם).

ועוד, שנוסח הברכה להכניסו בבריתו של א"א משמעו להבא (רשב"ם תוס' שבת קלז: ד"ה אבי).

כו. שהחיינו

יש נוהגים שהאב מברך ברכת שהחיינו בכל מילה ומילה (יו"ד סי' רסה סע' ז, ספר א"י סי' ג סע' ב).

ויש נוהגים שאין האב מברך שהחיינו בברית מילה כלל (הכ"א כלל קמט סע' כ, ב"ח סי' רסה ס"ק יז)^{מב}.

הטעם למנהג ראשון: משום שהמילה היא "מצוה שאינה תדירה, ואינה מצויה בכל עת, שהרי היא דומה למצוה שהיא מזמן לזמן" (רמב"ם ברכות פי"א ה"ט).

מא ארץ חיים עמ' 363, מנהגי מצרים עמ' כח.

מב וכן דעת הטור בשם בעל העטור והר"י. ויש נוהגים שהאב מברך שהחיינו רק בבן הבכור, ואז לא יברך בפדיון (רמ"א סי' רסה סע' ז), וי"א שמברך רק כשהאב מוהל את בנו (המחבר שם).

שער א: ברית מילה

תיט

הטעם למנהג שני: כל עוד שלא מלאו לרך הנולד שלושים יום לא יצא מכלל נפל, לכן אין לברך שהחיינו בברית (הרוקח סי' שעא).

ועוד, ברכת שהחיינו מברך אדם המקיים בעצמו מצוה המוטלת עליו, ומכיון שברית מילה היא מצוה המוטלת על האב^מ, והוא אינו מל אלא המוהל, לכן אין הוא מברך שהחיינו (באור הגר"א אות לד).

ועוד, אין לברך שהחיינו על המילה משום שזו מצוה הכרוכה בצער (ב"י שם).

ועוד, אין ברכת שהחיינו במילה נזכרת בגמרא למרות שמוזכרת הברכה בסוכה, לולב, חנוכה ופורים (תוס' סוכה מו. ד"ה העושה)^מ.

כז. הדס

יש נוהגים שבשעת המילה מברכים על הדס ומריחים אותו (שו"ע יו"ד סי' רסה סע' א).

הטעם: ע"ש שאמרו (ב"ר פר' מח) א"ר אייבו בשעה שמל אברהם לידי ביתו, העמידן גבעת הערלות וזרחה השמש עליהן והתליע ועלה ריחן לפני הקב"ה כקטורת הסמים וכעולה שכולה לאישים. אמר הקב"ה בשעה שיהיו בניו של זה באין לידי עבירות, אני נזכר להם אותו הריח ומתמלא עליהן רחמים (שבה"ל הל' מילה סי' ד דף קפח בשם אחיו ר' בנימין).

ועוד, ע"ש שאמרו (סנהדרין לב:) קול ריחים בבורני שבוע הבן שבוע הבן, פרוש: בזמן השמד היו עושין סימן זה להודיע שיש שם ברית מילה והוא סימן לשחיקת סממניו, לכך היו מוליכין הדס שהוא עצי בשמים ומברכים עליו (שבה"ל שם).

מג ראה קדושין כט.

מד וראה ערוה"ש שם אות כז.

כח. הודו לה'

אחרי המילה אומרים את הפסוק מתהלים (ק"ו א) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו (אבודרהם עמ' שנב).

הטעם: ע"ש שאמרו חז"ל (סוטה יב) ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ב', ב) שנולד מהול, הרי שמילה נקראת טוב "וזהו הודו לה', כי בעבור המילה אנו ניצולים מדינה של גיהנם" (אבודרהם שם).
ועוד, התינוק שנולד דומה לאדם שיצא מבית האסורים שחייב להודות, ולכן אומרים בשמו בנוכחות עשרה הודו לה' כי טוב^מ (דרישה יו"ד סי' רסה אות ח).

כט. בדמייך חיי

אחרי המילה נוהגים לומר את הפסוק (מיחזקאל ט"ז ז) שנאמר בו פעמיים ואמר לך בדמייך חיי, למרות שאין מוזכר בו תיבת ברית או מילה כפסוקים האחרים (ש"ך יו"ד סי' רסה ס"ק ו).

הטעם: ע"י המילה התינוק זוכה לשני עולמות – העולם הזה והעולם הבא (אבודרהם עמ' שנב).
ועוד, הנביא יחזקאל התכוון באמירתו "בדמייך חיי" לשני דמים: דם הפסח ודם המילה (אבודרהם שם)^מ.

ל. כשם שנכנס לברית

העומדים בשעת המילה עונים לברכת המילה: כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה, לחופה ולמעשים טובים (שו"ע יו"ד סי' רסה סעי' א)^מ.

הטעם שמקדימים חופה למעשים טובים: "לפי שאין נענש

מה ארבעה צריכים להודות וכו" ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא (ברכות נד), וברכת הגומל בעשרה.

מו וראה רש"י שמות י"ב ו.

מז ברייתא שבת קלז ע"ב.

שער א: ברית מילה

תכא

בבי"ד של מעלה עד בן עשרים^מ ואם כן החופה קודמת, שבן י"ח לחופה^{מט} (ט"ז שם ס"ק ג).

לא. עלינו לשבח

נוהגים לומר תפילת עלינו לשבח אחרי סיום המילה (עדות לישראל עמ' קלא)^ג.

הטעם: לפנים נהגו למול בבית הכנסת אחרי תפילת שחרית לפני עלינו לשבח (מובא בש"ך יו"ד סי' רסה ס"ק כד בשם הגהות מנהגים)^{נא}, ואחרי המילה סיימו התפילה ואמרו עלינו, מכאן נשתרבב המנהג לומר עלינו אחרי המילה גם כשלא מלו סמוך לתפילת שחרית (עדות לישראל עמ' קלא).

ועוד, משום שנאמר בו "שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה" ותינוק זה שנימול, מעתה אינו עוד מגויי הארצות (מטעמים עמ' מ:).

לב. טומנים בעפר

נוהגים לכסות ערלת המילה בחול (יו"ד סי' רסה סעי' י).

הטעם: ע"ש הנאמר (פדר"א פ' כט) כשהיו ישראל במדבר היו נמולים ומכסים הערלות בעפר^{נב}, וכשבא בלעם הקוסם ראה את כל המדבר מלא מערלתן של ישראל, אמר מי יוכל לעמוד בזכות ברית דם מילה שהוא מכוסה בעפר שנאמר (במדבר כ"ג י)

מח ירושלמי בכורים פ"ב ה"א

מט אבות פ"ה מכ"א.

ג ראה אנצ' תל' כר"ד עמ' רנח הערה 194.

נא וכן במהרי"ל הל' מילה סי' ט עמ' תעט.

נב ראה בית הגדול (שם) המביא בשם הרשב"א שלפני הנזיפה מלו בני ישראל במדבר, והנאמר ביהושע (ה' ז) כי לא מלו אותם בדרך – היה אחרי שננזפו.

מי מנה עפר יעקב^ב. מכאן אמרו חכמים מכסים הערלה והדם בעפר^ב (מהרי"ל סי' תפ) ^ג.

לג. יין לתינוק

נוהגים לתת טעימה לנימול מן היין שמברכים עליו בברית המילה (שו"ע יו"ד סי' רסה סע' א).

הטעם: ע"ש שאמרו (במ"ר פר' יא) שאחרי חטא העגל "משה מל ואהרן פורע ויהושע משקה" ומפרש האבודרהם: "עכשיו שהיו עומדים ליהרג לא רצו משה ואהרן שיהרגו בלא מילה ובלא קבלת מצוה, ולכך היה משה מל ואהרן פורע ויהושע משקה אותם עפר העגל שעשו וכו', ואנו אומרים השקאה זו של שעת מילה והפריעה יהיו לחיים ולא כאותה של יהושע" (עמ' שנב).

ועוד, הטעימה משום ברכת הגפן שנאמרה וטרם שתו מן הכוס, וע"י טעימת היין של רך הנימול נפטר המברך מלשנות (כלבו סי' עג).

לד. יין לילודת

יש נוהגים לתת לשתות לאם התינוק הנימול מן היין שברכו עליו ברכת המילה (כלבו סי' עג).

הטעם: לפי הנוסח בסדר ר' עמרם גאון נאמרת על הכוס תפילה לרפואת היולדת^ב משום "שצריכה לרחמים ולרפואה לכך שותה אותו אמו של תינוק" (סדר רע"ג עמ' נב).

נג כך הגירסא בביאור הגר"א.

נד וע"ע תוס' יבמות עא: ד"ה מאי, זהר פר' תזריע פסוק וביום השמיני ימול ויוב"ע במד' כ"ג י, ובא"ח הל' מילה ח"ב עמ' 14 בשם האשכול.

נה אנשי מזרח מוהלין על המים (אוצר חלופי מנהגים בין בני א"י ובין בני בבל סי' יז (מהדורת לוי' עמ' 41) לקיים מה שנאמר (יחז' ט"ז ט) וארחצך במים ואשטוף דמיך מעליך, וכ"ה בסדר רע"ג (עמ' נב) מביאין לפנינו מים ובהם הדס ומיני בשמים שריחן נודף יפה יפה ומוהלין וכו' שיפול דם המילה לתוך המים.

נו התפילה נזכרת גם בכלבו שם.

שער א: ברית מילה

תכג

לה. סעודה

"נוהגים לעשות סעודה ביום המילה" (י"ד סי' רסה סע' יב).

הטעם: ע"ש שאמרו (פרד"א פר' כט) ר' ישמעאל אומר לא עיכב אברהם מכל אשר צוהו, וכשנולד יצחק בן שמונה ימים הגישו למילה וכו' ועשה שמחה ומשתה, מכאן אמר חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו יום שזכה למול את בנו כאברהם אבינו, שנאמר (בראשית כ"א ח) ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק^נ (באור הגר"א י"ד שם).

לו. סעודה במנין

"ונהגו לקחת מנין לסעודת מילה" (רמ"א י"ד סי' רסה סע' יב).

הטעם: ע"ש שאמרו (פרד"א פר' יט) "כל עדות נאמנת לישראל בעשרה - - - עדות ברית מילה בעשרה" (ערוה"ש שם סע' לז).

לז. סעודה גם ביום ג'

יש שנוהגים לעשות סעודה גם ביום שלישי למילה (עדות לישראל עמ' קטז בשם חות יאיר)^{נח}.

הטעם: מצינו אצל אברהם אבינו שביום שלישי למילה עשה סעודה לשלושת המלאכים^{נט} (דרך פקודיך דף לב ע"ב).

ועוד, הואיל ומיום שלישי למילה ואילך התינוק הולך ומתרפא^ס סעודה זו היא מעין סעודת הודאה (עדות לישראל שם בשם ברית אבות)^{סא}.

נו "הגמל" נדרש: ה"א גימ"ל = שמונה מל, ראה תוספות שבת קל. ד"ה שש, וכתובות ח. ב"ק פ. וסנהדרין לב ע"ב.

נח וכ"כ דרך פקודיך מ"ע ב חלק המעשה אות כח.

נט בראשית י"ח א ורש"י שם.

ס ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים (בראשית ל"ד כה) וראה רבינו בחיי שם.

סא ראה שע"ת אר"ח סי' תקנא אות לג, ושו"ת חוות יאיר סי' ע'.

לח. יום ליבשה נהפכו מצולים

יש נוהגים לומר בסעודת ברית מילה את הפיוט "יום ליבשה נהפכו מצולים" לר' יהודה הלוי (סדור בית יעקב דף קג.)^{כב}

הטעם: ע"ש הנאמר בו: הבאים עמך בברית חותמך ומבטן לשמך המה נמולים (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף קכז).

ועוד, ע"ש שאמרו במדרש (תנחומא הקדום פר' בשלח פיס' יב) בזכות המילה נקרע הים^{כג} (לקוטי מהרי"ח שם).

לט. מילה שלא בזמנה (א)

אם התינוק חולה ודוחים את המילה לאחר היום השמיני יש נוהגים שאין מלים ביום חמישי וביום הששי בשבוע (ט"ז יו"ד סי' רסב סק"ג)^{כד}.

הטעם: משום שבשלושת הימים הראשונים למילה הכאבים גדולים^{כה} ואם ימולו ביום החמישי או ביום הששי, שבת תהיה בתוך שלושת הימים, ואין לגרום צער בשבת (ט"ז שם)^{כו}.

מ. מילה שלא בזמנה (ב)

יש נוהגים, כאשר דוחים את המילה לאחר יום השמיני מחמת מחלת התינוק, לא למול ביום ראשון בשבוע (שו"ת גבעת הלבונה סי' נה בשם רבותיו מבלז)^{כז}.

הטעם: ע"ש שאמרו (תענית כז:): שאנשי מעמד לא היו מתענים

כב הפיוט נאמר בשבת שירה ובשבת שיש בו ברית מילה (סדור עבו"י עמ' 645).
כג רמז לכך (תהלים ס"ו ה) נורא עלילה על בני אדם, הפך ים ליבשה – "עלילה על בני אדם" סופי תיבות: מילה, שבזכותה הפך ים ליבשה (מט"מ ח"ז דף קיז).

כד כנה"ג או"ח סי' שלא, ברכ"י יו"ד סי' רסב סק"ב.

כה ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים (בראשית ל"ד כה).

כו ויש סוברים שהטעם כדי לא לגרום לחלול שבת, ויש שאין חוששין לשני הטעמים, ראה ש"ך יו"ד סי' רסו ס"ק יח, מג"א או"ח סי' שלא ס"ק ט ושו"ת יביע אומר ח"ה יו"ד סי' כג.

כז היכל עבוה"ש ח"ד עמ' קד.

שער א: ברית מילה

תכה

ביום ראשון "מאי טעמא? א"ר יוחנן מפני הנוצרים (רש"י: שעושים אותו יו"ט שלהם). ר' שמואל בר נחמני אמר מפני שהוא שלישי ליצירה (רש"י: דאדם נברא ביום ששי ובכל יום שלישי הוי חלוש כדכתיב [בראשית ל"ד, כה] ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים). ריש לקיש אמר מפני נשמה יתירה (רש"י: שנוטלין אותה ממנו והוי חלש), דאמר ריש לקיש נשמה יתירה ניתנה בו באדם בערב שבת, במוצאי שבת נוטלין אותה ממנו" (גבעת הלבונה שם).